

3. Foster, B. R. Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature. 3rd ed. Bethesda, MD: CDL Press. 2005. 1044 p.
4. Jacobsen, Th. The Treasures of Darkness: A History of Mesopotamian Religion. Yale University Press. 1976. 288 p.
5. Kramer, S. N. History Begins at Sumer. University of Pennsylvania Press. 1981. 247 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-585-6-6>

Ліхтей І. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри Античності, Середньовіччя
та історії України домодерної доби
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

ЄВРЕЙСЬКИЙ ПОГРОМ У ПРАЗІ ПІД ЧАС ПЕРШОГО ХРЕСТОВОГО ПОХОДУ (1096–1099)

Упродовж усієї епохи Середньовіччя євреї були розсіяні по різних країнах, де становили особливу верству, яка зазнавала гонінь з боку панівних релігій. У період із VII по XII ст., коли в результаті активної завойовницької політики Арабський халіфат зайняв значну територію від Індії до Піреней, під владою мусульман опинилося близько 90 % усього єврейського населення. Починаючи з XI ст., єврейські общини стали набувати важливого значення у країнах Західної й Центральної Європи.

Як в Арабському халіфаті, так і в європейських країнах переважна частина євреїв зосереджувалася в містах. Така ситуація обумовлювалася цілеспрямованою державною політикою, в результаті якої найбільш вигідним заняттям для єврейського населення ставала торгівля. Саме цим пояснюється той факт, що основною сферою діяльності євреїв були, як правило, торгівля і лихварство. Та попри це, у середовищі євреїв було чимало представників вільних професій – учених, лікарів, астрономів, перекладачів, письменників. У єврейських общинах спостерігався досить високий рівень освіченості – майже все чоловіче і більшість жіночого населення було письменним.

У середньовічних містах євреї, зазвичай, оселялися в окремих кварталах, що сприяло збереженню в єврейських общинах системи

внутрішнього самоуправління та полегшувало дотримання релігійних приписів.

На території середньовічних мусульманських держав життя євреїв було відносно безтурботним. Щодо країн Західної й Центральної Європи, то становище євреїв упродовж століть тут залежало від політики, яку втілювала християнська церква. Ще в IV ст. римські християнські імператори визнали за євреями право сповідувати свою віру. Однак догмати середньовічної церкви були переконані, що євреї всіх поколінь мають нести відповідальність за розп'яття Христа. Тому вважалося, що їхнє пригнічене становище є свідченням істинності християнського віровчення [2, с. 36–37].

Загалом аж до 1095 р., допоки не стали ширитися заклики до Першого хрестового походу, населення більшості країн Західної Європи ставилося до євреїв відносно толерантно. Євреї вважалися сумнінними містянами, контролювали торгівлю, володіли рідкісними професіями, мали здатність швидко збагачуватися й, відповідно, сплачували чималі податки. Періодично, щоправда, траплялися й неприємності: гоніння у Франції 1007 р., насильницьке хрещення в Майнці 1012 р. Але в цілому єврейські общини жили непогано й розросталися, особливо в регіоні басейну річки Рейн. У 1084 р. єпископ Шпейера надав євреям хартію – привілей, відповідно до якого вони, крім іншого, отримали право зводити навколо свого кварталу в місті стіну, що мало стати стимулом оселятися тут. У 1090 р. імператор Генріх IV (1056–1106) підтвердив цю хартію і у Вормсі подарував євреям новий привілей [7, р. 205].

Десь на початок 90-х років XI ст. припадає і перша письмова згадка про євреїв, що проживали у Празі, хоча традиції їхньої діяльності в цьому місті сягають давніших часів. Ідеться про повідомлення хроніста Козьми Празького, яке датується 1091 роком. Тоді спалахнув конфлікт між представниками панівної в країні династії Пршемисловичів, зокрема між чеським королем Вратиславом II (1061–1092) і його братом Конрадом, який був удільним князем у Брні. Король Вратислав II пішов на брата війною і примирити їх зуміла Конрадова дружина княгиня Вірпірка (*Wirpirk, Virpírka, Hilburga*), яка вийшла назустріч і слізно просила короля змилюватися над її чоловіком. При цьому вона сказала, що Вратислав II ніде так не зможе збагатитися і здобути більшої слави, ніж у Празькому підградді та на Вишеградській вулиці (*in suburbia Pragensi et vico Wissegradensi*). Бо саме там живуть іудеї, які мають дуже багато золота й срібла, і саме там мешкають найбагатші купці всіх народів та найзаможніші міняйли (*Ibi Judaei auro et argento plenissimi, ibi ex omni gente negotiatores ditissimi, ibi monetarii opulentissimi*) [5, р. 127]. Отже, вже наприкінці XI ст. Празьке підграддя

та Вишеградська вулиця, де проживали євреї, були для чехів синонімом добробуту й багатства.

У середовищі європейських можновладців єврейські статки викликали заздрість. Тож на офіційному рівні спостерігалось поступове зростання негативних тенденцій у ставленні до євреїв. Світські володарі дедалі частіше сприймали євреїв як свою особисту власність, якою можна розпоряджатися як завгодно: можна вилучити від них прибутки, а в разі необхідності – відібрати навіть весь капітал. Почуття нетерпимості до євреїв спостерігалось і в середовищі багатьох духовних отців. Стали активно поширюватися чутки про те, що євреї взагалі відрізняються від решти нормальних людей і це підтверджувалось їхніми специфічними законами стосовно їжі та її приготування, забиття худоби й обряду обрізання. Про євреїв подекували, що вони ховають хвости, страждають на геморой і мають специфічний запах, однак усе це миттєво зникне, як тільки їх охрестити [7, р. 205–207].

Подібні антисемітські настрої накопичувалися, поки, нарешті, не вилилися в єврейські погроми під час Першого хрестового походу, із закликом до початку якого папа Урбан II (1088–1099) звернувся після закінчення офіційних засідань Клермонського собору 27 листопада 1095 року [1, с. 397; 6, р. 137–140]. Уже весною 1096 р. під керівництвом Петра Пустинника (Петра Ам'єнського), бідних рицарів Вальтера Голяка та Фульхерія Орлеанського з північних і центральних регіонів Франції вирушили у хрестовий похід на Схід загони злиднених, погано озброєних селян. Вони пройшли через Німеччину і, спустившись уздовж течії за Дунаєм, досягли Константинополя. Тією ж дорогою рухалися й інші селянські загони, що сформувалися в Німеччині на берегах Рейну, до яких приєдналось чимало волоцюг і рицарів-авантюристів. Їхній шлях позначився масовими єврейськими погромами в містах Кельні, Майнці, Вормсі, Шпеєрі та ін. [1, с. 398; 3, р. 271–295; 4, с. 475, 477; 6, р. 140–142]. Наприкінці травня 1096 р. одна з таких ватаг, що складалася приблизно із 12 тис. осіб, під проводом якогось Фолкмара підійшла до Праги [4, с. 479; 8, с. 376].

Так само, як і в інших містах Західної Європи, екзальтовані селянські пілігрими нападали на євреїв у Празі й, у супереч їхньому бажанню, здійснювали над ними обряд хрещення, а тих, котрі чинили опір, убивали. Празький єпископ Козьма (1091–1098) насильницьке хрещення вважав таким, що суперечить церковним законам і, проїнятий почуттям справедливості, намагався протидіяти єврейським погромам. Та його намагання виявилися марними, позаяк ніхто з пражан не наважився підтримати свого владика. Саме так розповідає про ці події хроніст Козьма Празький [5, р. 139]. Однак єврейський хроніст XII ст. рабин Соломон бен Самсон повідомляє, що, очевидно, в Празі,

чи десь поблизу Вишеграда, відбулося військове зіткнення між хрестоносцями та євреями, до яких чеський князь Бржетислав II (1092–1100), що в той час воював у Силезії, відрядив у поміч чисельний військовий підрозділ у кількості 1000 осіб. Об'єднавшись з євреями, яких було близько 500 осіб, чеські вояки розправилися з нападниками. Внаслідок цього хрестоносці рушили в Угорщину, однак усе-таки встигли добряче пограбувати єврейське поселення в Празі [4, s. 479].

Після відступу хрестоносців празькі євреї знову повернулися до віри своїх предків. Єпископ Козьма не перешкоджав їм у цьому, але інші священнослужителі, князівські урядовці та чимало чехів вважали це злочином. Поблажлива позиція єпископа в цій справі їх неабияк обурювала. Ситуація в Празі стала настільки напруженою, що 1098 р. деякі євреї втекли з країни, а інші взялися таємно переправляти своє багатство у Польщу чи в Угорщину. Їхній вчинок неабияк розлютив князя Бржетислава II, який вважав євреїв своєю власністю. Тож він вирішив покарати тих євреїв, які залишилися. Князь відрядив до них свого комірника, а з ним і кілька вояків, наказавши обібрати цих євреїв з голови до ніг. Князівське доручення було виконано з великою заподадливістю. Повідомивши очільникам єврейської общини про волю Бржетислава, комірник і воїни ввірвалися в будинки євреїв, захопили знайдені там скарби та цінні речі й не залишили їм нічого, крім зерна на прожиття (*et statim irumpentes everterunt domos, acceperunt thesaurum et quicquid supplectilis optimum invenerunt. Nihil nisi quod solum perthesant ad victum granum frumenti, eis reliquerunt*) [5, p. 140].

Отже, під час Першого Хрестового походу євреї, які проживали в Празі, завдяки підтримці єпископа та князя Бржетислава II не зазнали наруги з боку однієї з ватаг пілігримів, яка рухалася через чеські землі. Проте євреї не почувалися в безпеці й стали полишати країну, що обурило Бржетислава II, який звелів своїм урядовцям відібрати від них усе багатство. Тож єврейський погром у Празі відбувся фактично за наказом керманіча держави.

Література:

1. Войтович Л., Овсінський Ю. Історія війн і військового мистецтва. У 3 томах. Том 1. Від зачатків військової організації до професійних найманих армій (бл. 3060 р. до Христа – початок XVI ст.). Харків : Фоліо, 2017. 894 с.

2. Ліхтей І. Статус євреїв у Чеській державі Пршемисловичів в XI–XIII ст. *Židia pred a za Karpatmi v priebehu stáročí* / Ed. Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej university. S. 36–48.

3. Alberti Aquensis. *Historia Hierosolymitana. Recueil des historiens des croisades. Historiens occidentaux*. Paris: Imprimerie Nationale, MDCCCLXXIX. Tome quatrième. P. 265–713.

4. Bláhová M., Frolík J., Profantová N. Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek I. Do roku 1197. Praha – Litomyšl: Paseka, 1999. 798 s.

5. Cosmae chronicon Boemorum (Kosmův letopis český). *Fontes rerum Bohemicarum*. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého. Praha : Nákladem musea Království Českého, 1874. Tom II. (Díl II). Fasc. 1. (Svazek 1). P. 1–198.

6. *Historia quae dicitur Gesta dei per francos edita a venerabili Domino Guiberto, abbate monasterii sanctae Mariae Novigenti. Recueil des historiens des croisades. Historiens occidentaux*. Paris : Imprimerie Nationale, MDCCCLXXIX. Tome quatrième. P. 113–264.

7. Johnson P. A History of the Jews. New York : Perennial Library, 1988. 644 p.

8. Novotný V. České dějiny. Dílu I. část II. Od Břetislava I. do Přemysla I. Praha : Nákladem Jana Laichtera, 1913. 1216 s.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-585-6-7>

Литвиненко Р. О.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії та археології
Донецького національного університету імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЄГИПТУ В НУМІЗМАТИЧНОМУ ВІДДЗЕРКАЛЕННІ

За роки викладання курсу «Археологічна спадщина в публічному просторі», що читається здобувачам магістерської програми «Публічна історія» в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса, у автора з'явилися певні напрацювання й матеріали, які можуть виявитись цікавими широкому загалу, а не лише його студентам. З огляду на тематику й напрями конференції, було вирішено звернутись до спадщини Єгипту і проаналізувати досвід цієї країни у використанні свого національного надбання в іміджевій політиці, зокрема такої її сфері, як грошові знаки, що є окремим і специфічним сектором публічного простору. Певний досвід такого роду вже існує [1; 2; 3].